

VERDAGUER I L'«ESBART DE VIC»*

RICARD TORRENTS I BERTRANA

Preàmbul

Fa cent vint-i-cinc anys, el dia 19 de juny de 1867, es reunien a la Font del Desmai deu estudiants. Tots eren de Vic i hi residien, llevat d'un que era de Folgueroles i residia a can Tona, una casa de pagès del terme de Riudeperes, a mig camí de Folgueroles i Vic. Tots estudiaven al Seminari o, si no, hi havien estudiat per a continuar a la Universitat de Barcelona. El més jove tenia divuit anys i el més gran vint-i-tres. Cinc acabarien la carrera eclesiàstica: Jacint Verdaguer, Jaume Collell, Josep Masferrer, Marià Campà i Pere Andreu. Els altres cinc seguirien carreres liberals: Antoni d'Espona, dret; Francesc Masferrer, filosofia i lletres; Martí Genís, farmàcia; Josep Salarich, medicina, i Josep Serra Campdelacreu, història i arqueologia. La majoria eren fills de famílies benestants, llevat de Verdaguer, que era fill d'un modest mestre de cases i pagès.

Tots eren poetes, o es pensaven ser-ho. Tots havien publicat a la premsa local i un havia estat distingit als Jocs Florals de Barcelona de 1865 i 1866. Tots seguien el moviment patriòtico-literari d'aquell decenni que s'havia inaugurat amb la restauració dels Jocs Florals i que acabaria amb la Revolució de 1868 i la seva prolongació republicana. Els deu estudiants, que formaven un grup heterogeni però lligat per «afinitats electives», aquell dia 19 de juny, reunits a la font del Desmai, a tocar a can Tona, es varen donar un nom, *Esbart de Vic*, «nom apropiat —escrivia Collell dotze anys més tard— per significar un estol de poetes, ó aymadors de la poesia, que en la més falaguera edat de la vida s'assajaven á volar per les regions del ideal, donant forma poètica als sentiments de son cor»¹.

* Conferència pronunciada amb motiu del 125è aniversari de L'Esbart de Vic, a la Sala de la Columna de l'Ajuntament de Vic, el dia 19 de juny de 1992. Transcrita per a «Ausa», inaugura un monogràfic dedicat a Jacint Verdaguer, el membre més destacat de l'Esbart. Aquest monogràfic consta de cinc col·laboracions.

1. Jaume COLLELL, *Quatre mots per via de pròlech a La garba montanyesa. Recull de poesies del Esbart de Vich*. Vic, Estampa i Llibreria de Ramon Anglada, 1879, p. v.

Commemorar l'efemèride del bateig nominal de l'Esbart és el motiu que ens aplega aquí. Al llarg d'aquests cent vint-i-cinc anys ha estat objecte d'assenyalades commemoracions. La primera va tenir lloc el 1887, al cap de vint anys, quan «La Veu del Montserrat» va reproduir el parlament verdaguerià fundacional². La segona, no per poc vistosa menys digne de ser considerada, la va fer Col·lell l'any 1907, quan, en acomplir-se quaranta anys del fet, va publicar la 2a edició de *Dos màrtirs de ma pàtria*, de Verdaguer, encapçalant-la amb un pròleg, *In illo tempore*, que és alhora un secret homenatge a l'amic perdut i la primera evocació històrica de la fundació de l'Esbart³.

La tercera commemoració, la del cinquantenari, fou la més solemne i va tenir lloc el 1917, quan es va erigir a la font del Desmai el pedró-monument que ostenta els noms dels deu fundadors de l'Esbart. El «Centre Excursionista de Vich» promogué i dirigí aquella commemoració, punt culminant de la qual fou la inauguració del pedró a la font del Desmai, amb l'assistència de tres esbartaires supervivents, Jaume Col·lell, Martí Genís i Josep Salarich. Tres anys més tard, el 1920, Col·lell, en publicar *Del meu fadrinatge*, evocaria per segona vegada l'esbartada fundacional de 1867⁴.

La commemoració del centenari, el 1967, va significar, en temps difícils per a la poesia i per a la pàtria catalanes, un testimoni de fidelitat exemplar de part del Patronat d'Estudis Ausonencs, que la va organitzar sota les orientacions del Dr. Eduard Junyent. El número monogràfic d'«Ausa», que conté estudis de Miquel dels S. Salarich i d'Antoni Comas, aleshores catedràtic de literatura a la Universitat de Barcelona, constitueix el testimoni més expressiu d'aquella commemoració⁵.

Per últim, hi ha les commemoracions que sense solemnitats ni cerimònies s'han anat repetint a la font del Desmai, amb intermitències generacionals. L'Esbart inicial, que de fet va tenir una presència pública molt efímera, no més enllà de 1870 o 71, no ha deixat de trobar imitadors i, fins als nostres mateixos dies, successius «esbartaires» de Vic o de fora de Vic s'han sentit atrets pel *genius loci* de la font de Morgadès i han acudit a l'ombra del Desmai, convocats per l'esperit que convocà els primers esbartaires aquell 19 de juny de 1867.

Avui que commemorem el cent vinticinquè aniversari, és altre cop el patronat d'Estudis Osonencs qui n'ha pres la iniciativa i, pel seu honorós encàrrec, ha recaigut en mi la responsabilitat de contribuir amb aquesta

2. «La Veu del Montserrat», 3 de juliol de 1887.

3. Jacinto Verdaguer, *Dos Màrtirs de ma pàtria o sta Llucià i Marcià. Poema en dos cants ab un pròlech de mossèn Jaume Col·lell, canonge de la seu de Vich*. Gazeta Montanyesa, ps. xxx-xxxviii.

4. Jaume COLLELL, *Del meu fadrinatge*. Vic, Gazeta de Vich, 1920. Biblioteca d'autors vigatans xv, ps. 73-80.

5. Miquel S. SALARICH I TORRENTS, *Notícies biogràfiques de les figures de l'Esbart de Vic*; Antoni COMAS, *Evocació de l'«Esbart de Vic» en el seu centenari*. «Ausa», núms. 54 i 55, v, ps. 292-311; inserida a *Assaigs sobre literatura catalana*, Barcelona, Tàber, 1968, ps. 131-165.

conferència no sols a evocar l'Esbart sinó a ampliar el coneixement que tenim d'aquell episodi d'història literària, que, per la seva transcendència, honra la ciutat de Vic.

La meua contribució, amb què espero continuar dignament les commemoracions anteriors, versarà sobre «Verdaguer i l'Esbart» i constarà de dues parts. A la primera m'ocuparé del Verdaguer de l'Esbart i a la segona, de l'Esbart de Verdaguer. Ateses les condicions que imposa una conferència, exposaré en síntesi l'estat actual de la qüestió i els resultats a què m'han portat les meves recerques⁶, contrastades i estimulades per les de col·legues que s'han dedicat en els últims anys a revisar o completar els estudis sobre escriptors vigatans del segle XIX. Em refereixo a les valuoses aportacions del Dr. Miquel S. Salarich i Torrents, Josep Junyent i Rafart, Maria Mercè Miró i Pere Farrés.

I

EL VERDAGUER DE L'ESBART DE VIC

Demandar-se qui era el Verdaguer de l'Esbart significa entrar en el decenni de 1860 a 1870. Durant aquest període, en efecte, va tenir lloc la gestació, l'esclat i la dissolució de la magnitud que anomenem Esbart de Vic. Al llarg d'aquell decenni, igualment, Jacint Verdaguer va recórrer les etapes fonamentals de la seva formació a Vic, una formació composta per dos itineraris interdependents, a) el de la carrera eclesiàstica i b) el de la carrera d'escriptor, que va iniciar juntament amb els components de l'Esbart.

a) Pel que fa a la carrera eclesiàstica Verdaguer, durant aquest decenni, acabà els estudis d'Humanitats i Retòrica. Els havia començat d'infant, a deu anys, i amb quinze els acabà amb el segon any de Retòrica i Poètica el curs 1859-60. Continua després tres cursos de Filosofia, acabats els quals, el 1863, entrà a Teologia Dogmàtica, que durava quatre cursos més. El 1867, el de la fundació formal de l'Esbart, començà el darrer cicle de la carrera, de tres cursos, dedicats a la Teologia Moral i al Dret Canònic. L'any 1870 rebia l'ordenació sacerdotal. Concloïa, així, uns estudis de quinze cursos acadèmics; els vuit primers, d'Humanitats i Filosofia, comuns per a tots els estudiants; els set darrers, de Teologia i Dret Canònic, específics per als qui feien l'opció eclesiàstica.

De la documentació disponible sobre la trajectòria del Verdaguer estudiant de Vic en destaquen els fets biogràfics següents:

6. Ricard TORRENTS, *Les opcions estètiques del primer Verdaguer*, a *Anuari Verdaguer 1990*. Vic, EUMO Editorial/Ajuntament de Barcelona, 1991, ps. 19-66; *Sobre els Verdaguer i els Santaló a Folgueroles*, *ibidem*, ps. 75-85; *Llocs Verdaguerians de la Plana de Vic*, en premsa.

1) nascut en una família pertanyent a la menestralia rural instruïda i a un cercle més ampli de famílies notòries de la Plana, els Salarich, els Güell, els Callís, els Picó, va rebre d'infant una forta influència de la mare, que el va veure marcat per un destí singular, li infongué una fonda religiositat popular i l'orientà al Seminari. Alhora, pel cantó del pare, va rebre estímuls culturals dels Picó, hisendats de la Plana que esdevingueren els seus protectors durant els estudis, i del seu cosí Joaquim Salarich i Verdaguer, escriptor polifacètic i l'exponent més conspicu de la cultura vigatana a mitjan segle XIX.

2) Cap a 1860, quan Verdaguer tenia quinze anys i estudiava Retòrica i Poètica, cal situar l'episodi del seu enamorament. Si més no d'un primer enamorament i, en tot cas, de l'únic de què tenim alguna notícia menys vaga. Tot el que sabem dels amors de Verdaguer, ho sabem per les seves poesies i una prosa autobiogràfica, on conta, a uns anys de distància, l'amor primerenc que el féu sortir de la infantesa⁷. Cap testimoni extern no documenta el fet. L'única via possible, doncs, d'arribar als seus amors passa per la seva literatura, de la qual, si no es fan extrapolacions, s'infereix que a) conegué amb intensitat l'amor de somnieig, b) el realitzà en un grau impossible de determinar, c) no li representà cap obstacle major per a la continuació dels estudis al Seminari, d) ans li refermà la vocació religiosa, e) li féu descobrir les desigualtats econòmico-socials i la condició de subordinat en l'escala de la societat, i f) li revelà el món dels sentiments alhora que el de la creació poètica.

La importància, doncs, dels amors del poeta no està tant en el fet que poguessin entrar en conflicte amb la seva condició de seminarista com en el seu abast de creadors de consciència en el poeta. Consciència social, d'una banda, i consciència literària, de l'altra. A la base de la personalitat de Verdaguer —igual com de la seva producció literària— hi ha la unitat d'experiència amorosa i religiosa, artística i social, desencadenada als seus quinze anys.

3) Al 1860, en efecte, als quinze anys, situa Verdaguer amb insistència els inicis de la seva vocació literària, nascuda en estats d'ensomni, d'unió amb la natura, de percepció extrema de la bellesa, en una paraula, en estats d'inspiració que el varen abocar a compondre els primers versos amb consciència artística. En aquesta edat, relativament precoç, es produí l'arrencada de la trajectòria del primer Verdaguer, poeta vocacional, adolescent somniós, identificat amb l'ideal religiós i el patriotisme de la terra, i, en fi, sotmès al procés d'adaptació social des de la classe subordinada i aspirant a pertànyer a l'estament eclesiàstic.

4) En els primers cursos del decenni de 1860 Verdaguer va lligar amistat amb condeixebles afins. Primer amb dos dels germans Masferrer. Amb Josep, del seu curs, i amb Francesc d'Assís, del curs de Collell. L'amistat

7. *Escrits inèdits de Jacint Verdaguer*. Vol. I. Transcripció i estudi per J.M. de Casacuberta. Barcelona, Editorial Barcino, 1958. Vegeu la «Narració onzena».

amb Collell començà l'any 1863. Entre Verdaguer, Collell i els Masferrer es va formar un nucli d'intensa amistat. La correspondència que se'n conserva, tot i que no és gaire abundosa i que no comença fins a gener de 1865, expressa el grau d'intimitat i de compenetració d'aquells amics, a l'entorn dels quals es va formar primer un «cèrcol de condeixebles» o «cèrcol d'aficionats al llenguatge i a les glòries de la pàtria», i tres o quatre anys més tard, l'Esbart.

5) En començar Teologia, als divuit anys, el curs 1863-64, Verdaguer es va establir de mestre-estudiant a can Tona, on millorà les condicions de vida per a dedicar-se al treball intel·lectual. La feina manual de pagès, que l'havia ocupat durant els períodes de vacances estivals, no la continuà a can Tona. Quan fou distingit als Jocs Florals de 1865, el «Eco de la Montaña» rectificava una notícia sobre la seva condició de pagès dient: «No se ocupa en la agricultura, como dijo «El Telégrafo»; cursa en el Seminario de Vich, año segundo de Teología»⁸. Quan a la tardor del mateix any el poeta explicava l'origen de *Dos màrtirs de ma pàtria*, situava en un passat llunyà «l'estiu en què estava lligat al conreu de la terra» i en què va compondre el poema.

L'ingrés simultani als cursos de Teologia i a can Tona, més l'amistat amb Collell i la composició de *Dos Màrtirs*, marquen el curs 1863-64 com un curs clau en la doble carrera de Verdaguer, d'escriptor i d'estudiant eclesiàstic.

6) La distinció dels Jocs Florals a la primavera de 1865, anà seguida del fracàs de final de curs en què va suspendre Teologia. La publicació de *Dos màrtirs*, iniciada passat l'estiu, anà acompanyada de l'èxit en aprovar el curs pel setembre. Aquests quatre fets, produïts en l'espai de quatre mesos de 1865, constitueixen un moment decisiu en l'evolució de Verdaguer. Pel que fa als estudis, superada la breu crisi del suspens, es refermà a continuar-los i continuar-los a Vic. Pel que fa a la literatura, a partir d'aquell curs 1865-66, renuncià a publicar dues obres que tenia enllestides, *Amors d'en Jordi i na Guideta* i la col·lecció de *Poesies pastorils (Jovenívoles)*; deixà d'escriure poesia d'aquell gènere i emprengué la segona aventura èpica, la que el portaria a *L'Atlàntida*.

7) Si l'any 1863 destaca en la primera part del decenni, el 1868 destaca en el quinquenni següent. En efecte, pel maig de 1868 veié com el Consistori del Jocs Florals desestimava *L'Atlàntida enfonsada*, cosa que li produí una gran indignació. Pel desembre rebia l'ordre del sots-diaconat, esdeveniment que Collell comentava en carta a Aguiló amb aquests termes: «En Cinto porta ja barret de teula i ha deixat per sempre més la barretina, de manera que el tenim fet tot un capellà»⁹.

8. «Eco de la Montaña». Vic, 14 de maig de 1865.

9. *Epistolari de Jacint Verdaguer*. Volum I (1865-1877). Transcripció i notes per J.M. de Casacuberta. Barcelona, Editorial Barcino, 1959, p. 70 i s.

8) Els dos darrers cursos d'estudis de Verdaguer varen estar presidits pels propòsits que comunicava a Milà i Fontanals a començaments de 1869: «Ara com ara me prova molt lo nou estat [de sots-diaça], i em vaig afermant més i més en la idea que ja tenia, que és lo millor per qui estima la vera poesia.

«Pregue a Déu... que em faça un bon capellà abans que un bon poeta, que açò, si ha de venir, vindrà de sobrepuig»¹⁰.

Tot i que es dedicà més que abans als estudis eclesiàstics i a la pietat, continuà treballant en *L'Atlàntida* i en composicions religioses, entre les quals destaca *Qui com Déu?*, que produí admiració en els companys de l'Esbart i que féu comentar a Collell: «poc se'n falta si no passa la mà per la cara a Lamartine i Zorrilla, quals poesies sobre el mateix assumpto llegí ans de fer la seva»¹¹.

9) L'octubre de 1870, en cantar missa a Sant Jordi de Puigseslloses, Verdaguer tancava el període de formació al Seminari. Tenia vint-i-cinc anys i alhora tancava la primera etapa de la seva carrera d'escriptor. La missa a Sant Jordi, entre un dolmen i un altar, simbolitzava la síntesi de la seva trajectòria religiosa i literària. Els símbols del calze i l'arpa presidirien en endavant el seu projecte d'harmonitzar la vida de capellà amb la de poeta.

b) Pel que fa a la carrera d'escriptor, Verdaguer la va emprendre durant el decenni de 1860-70 amb una extensa producció en vers i en prosa, la major part de la qual no va publicar per raons en cada cas diverses. La publicada, tot i que relativament poc extensa, li va donar notorietat com a poeta i a més a més, per algunes circumstàncies extraliteràries, com ara la seva joventut i els seus orígens rurals, el convertí en el centre d'atenció d'un ampli cercle de seguidors de les lletres catalanes, en especial Marià Aguiló, en el clima d'expectatives que havia despertat la Renaixença.

Producció publicada

La producció literària de Verdaguer publicada durant el decenni vigatà consta d'una vintena de títols: disset peces breus, dues de majors i dues proses.

Als estudiants: Recepta. Full sense signar. Vic, Impremta Barjau, 1863.

A la mort d'En Rafael de Casanova i *Los Minyons d'En Veciana.* Barcelona, volum dels Jocs Florals corresponent a 1865.

Dos màrtirs de ma patria, o sia Llucià i Mareià, Vic, «Eco de la Montañà», de 3 de setembre a 1 de novembre (vuit números), de 1865. Seguit d'una prosa explicativa, de fort contingut autobiogràfic.

10. *Op. cit.*, p. 72.

11. *Del meu fadrinatge. Op. cit.*, p. 77.

La Creu, Vic, «Eco de la Montaña», 13 d'agost de 1866.

La Divina Pastora, Vic, «Eco de la Montaña», 23 d'agost de 1866. *Lo roser del mas d'Heures*, *Nit de sang*, *Sospir de l'ànima* i *A l'hèroe montanyès En Josep Manso*, Barcelona, volum dels Jocs Florals corresponent a 1866.

L'anell perdut i *Les tres tarongetes*, Barcelona, «Calendari Catalá del any 1866», editat per Pelagi Briz.

Homenatge a S. Miquel dels Sants, y crida de las festas ab que, com á Patró sèu, la molt lleyal y agraida ciutat de Vich lo galejarà en los dias 4 y 5 de Juliol del any vuit-cents xixanta sis. Vic, Impremta i Llibreria de Soler-Germans [sense signatura d'autor] i «Eco de la Montaña», 22 de novembre de 1866.

Los vigatans i *Corrandas populars*, [signades amb la inicial V.] Barcelona, «Calendari Catalá del any 1867».

Discurs que per a donar començament á las Académias literárias tingudas en la Font del Desmay per lo cercle de joves vigatans entusiastas aymadors de la llengua y las glórias catalanas, digué en Jacinto Verdaguer en lo dia 19 de juny del any 1867, Vic, Impremta i Llibreria de Soler-Germans, 1867.

Discurs que per a donar començament..., reproduït per «Lo Gay Saber», Barcelona, 1er de juny de 1868. [El número de 1er d'octubre conté el parlament de Collell, pronunciat el 20 de juny de 1868 a la Font].

Qui com Déu? Romans llegit a la ombra de la Font del Desmay en la darrer aplech que hi feu la colla de joves montanyesos anomenada Esbart d'afectats a la llengua y a las glorias de la patria. Vich, Impremta Anglada, 1869.

A la divina Pastora, Vic, Impremta Valls, 1870 [full solt, imprès diverses vegades a partir de 1870].

En resum, la producció de Verdaguer publicada durant el decenni de 1860-1870 comprèn set peces de temàtica religiosa: *Dos màrtirs de ma pàtria*, *Sospir de l'ànima*, *Ausona en la festa de Sant Miquel dels Sants*, *La Creu*, *La Divina Pastora*, *Qui com Déu?*, *A la divina Pastora*. Cinc composicions de tema històrico-patriòtic: *A la mort d'En Rafael de Casanova*, *Los minyons d'En Veciana*, *Nit de sang*, *A l'hèroe montanyès En Josep Manso* i *Los vigatans*. Tres de tema popular: *L'anell perdut*, *Les tres tarongetes*, *Corrandas populars*. Dues de tema festiu: *Als estudiants*. *Recepta*, *Crida a les festes*. Una de tema amatori: *Lo roser del mas d'Heuras*.

Per últim, les dues proses, autobiogràfica l'una, i programàtica l'altra. Totes dues, però, de temàtica literària. Sobresurt en tota aquesta producció el poema *Dos màrtirs de ma pàtria*, compost el 1863 i publicat el 1865¹².

12. L'edició crítica d'aquest poema, en preparació, contindrà un extens estudi que reivindicarà la importància de l'obra en la primera etapa de Verdaguer.

Producció no publicada

Al costat del conjunt d'obra que Verdaguer va fer conèixer en el període vigatà, l'obra que va escriure durant aquell mateix període i restà inèdita forma un conjunt força més voluminós. El catàleg complet presenta els títols següents¹³.

1.— *Corrandes* [1859-64]. La primera activitat literària de Verdaguer consistí en la composició de corrandes i en la remodelació de corrandes ja existents, resultat de participar com a corrandista en les colles de caramelles que en els temps d'infant i d'adolescent es formaven a Folgueroles. Escriure corrandes de tema amatori i festiu podria haver estat la primera activitat literària del poeta i la porta d'accés a la primera consciència d'escriptor. De fet els autògrafs més primitius que ens han arribat contenen corrandes i les que publicà l'any 1867 no són sinó una petita part, reelaborada, de les que escriví o consignà al llarg d'aquest període. Les més antigues s'han de datar del curs 1859-60.

2.— *Primera col·lecció de «Poesias pastorils»* [1859-61]. Amb aquest títol coneixem una llista autògrafa de Verdaguer que constitueix el sumari d'una col·lecció de trenta-tres poesies. La llista conté els títols, sovint acompanyats d'un lema o alguna indicació de gènere.

La datació d'aquesta llista i de les trenta-tres composicions que conté, no es pot posposar més enllà de 1861. Si se n'infereix el contingut, fins allà on ho permeten els encapçalaments resulta que llevat d'una composició de tema religiós, una de tema filosòfico-moral i de tres a cinc de tema satírico-jocós, la resta, unes vint-i-cinc, són de tema amatori.

3.— *Primer poemari franciscà*. Al pròleg del llibre *Sant Francesc*, datat a 1895, Verdaguer narra dues iniciacions, la del franciscanisme a l'entorn de l'ermita de Sant Francesc s'hi moria i la Font de Poudevida i la iniciació a la poesia, i les situa exactament als quinze anys: «havent-me vingudes ensemps la vocació franciscana i la vocació poètica, volguí seguir-les totes dues fent-me son trobador [de sant Francesc] Allí.. vaig collir les primeres flors...: lo *Sant Francesc predicant als aucells, sos Desposoris amb la pobresa, la Impressió de les llagues*»¹⁴.

Aquesta datació s'ha confirmat plenament gràcies als documents parroquials de Folgueroles, on consta que el poeta l'any 1860, quan tenia quinze anys, es va fer *tercerol*, o sigui membre de la Tercera Ordre de Sant Francesc, instaurada a Folgueroles l'any 1812. L'avi matern del poeta, Bartomeu Santaló, fuster, hi actuà de testimoni, en representació dels menestrals.

13. Les notícies sobre composicions inèdites i llur datació aproximada procedeixen en bona part de les informacions avançades per J.M. de Casacuberta en els seus diversos estudis, especialment al vol. *Escrits inèdits de J.V.* citat *supra* i als diversos treballs inserits a *Estudis sobre Verdaguer*, Vic, EUMO Editorial/Editorial Barcino/Institut d'Estudis Catalans, 1986.

14. *Sant Francesc. Poema*. Barcelona, Il·lustració Catalana, sense data, volum xv de l'«edició popular» d'obres completes per Francesc Matheu, ps. 9 i s.

Igualment s'han pogut datar d'aquesta època tan reculada versions de la poesia *Sant Francesc s'hi moria*, on es narra la llegenda del pas del Sant per la Plana de Vic¹⁵.

Així, doncs, entre les primeres composicions de Verdaguer, escrites no més enllà de 1861, s'hi han d'incloure aquests quatre títols de tema franciscà que ell anomena «romanços començats en la primavera de ma vida»¹⁶: *Sant Francesc s'hi moria*, *Sant Francesc predicant als aucells*, *Desposoris amb la pobresa*, *Impressió de les llagues*.

4.— *Primera col·lecció de poesies religioses*. Podem donar aquest títol al recull de sis composicions de Verdaguer, conservades a la Biblioteca-Arxiu episcopal de Vic en còpia no autògrafa del poeta i atribuïdes a ell pel copista. Es tracta del conjunt més primerenc, format per composicions escolars, de cap a 1859-60 d'aquelles que els estudiants de Retòrica havien d'escriure sobre un tema obligat. Els títols són: *A la resurrecció del Senyor. Oda*; *A Maria. Oda*; *A la soledat. Oda*; *La Divina Pastora, La Concepció. Cançonetes*; i *Oda a Santo Tomàs de Aquino* (en castellà).

5.— *Segona col·lecció de poesies pastorils*.

Es tracta d'un recull de vint composicions contingudes en un quadern autògraf de Verdaguer de l'any 1862 o 1863, que, recollint elements de la primera col·lecció, varen passar amb modificacions diverses, a la següent col·lecció (cfr. *infra*). Els títols d'aquestes vint composicions són: *Lo follet*. Ratllat: *La cansó de la molinera*. (*Jovenívoles* 116); *La Verge de Palau* (*Jov.* 91); *La ventura d'en Samarró* (*Jov.* 103), *Les tres tarongetes* (manca a *Jov.*); *La prometensa* (*Jov.* 44); *Flor sense mal* (*Jov. La Farigola*, 95); *Mal d'amors*. Ratllat: *La festa major* (*Jov.* 122); *Penas d'amor* (Variant: *Espinas d'amor*; a *Jov. Mel amarga*, 32); *Lo ram del segador* (*Jov.* 7); *Amor de morena* (Variant: *La nina del cingle*, *Jov.* 85); *La capsa de las joyas* (Títol ratllat; a *Jov.*, *La pubilla d'Oms*, 81); *Lo rossinyol y la nina* (Variants: *N'Angela, Amor d'àngel*. Incompleta. Manca a *Jov.*); *La cativa* (*Jov.* 37); *Amor y ventura* (Variant: *A bon servir no's pert soldada*. *Jov.* 37); *L'esqueix* (Variant: *La poncella trencada*. Tots dos títols ratllats. A *Jov. L'esqueix de clavellina*, 146); *La juguesca d'amor* (Variant: *L'anell perdut*, que no coincideix amb la del mateix títol a *Jov.* 164. Manca, doncs, a *Jov.*); *La tafetà* (*Jov.* 61. Semblant d'argument a *La cinta de lletres d'or*, enviada per Verdaguer a Joan Segura el juny de 1865); *Cap al vespre* (*Jov.* 76), on hi falta un important fragment); *La nit de Sant Joan* (*Jov.* 65); *L'adeussiau* (manca a *Jov.*).

Totes vint composicions són de gènere pastoril-amatori i deuen constituir tota o gairebé tota la producció que sobre aquests temes volia conservar el

15. La versió publicada a *Epistolari... op. cit.*, p. 234, procedeix d'una còpia de Marià Aguiló de 1870, el qual afirma que fou escrita «temps ha». Segurament és la mateixa que llegí en una esbartada de 1869, referida per Francesc Masferrer a «Lo Gay Saber» de 20 d'octubre d'aquell any.

16. *Sant Francesc. Poema. Op. cit.*, p. 11.

poeta cap al curs 1862-63. Algunes procedien de la col·lecció més primitiva, poques. Totes varen passar a la col·lecció següent.

6.— *Sis poesies sobre l'aiguat de Vic de 1863.*

En una carta a Collell de 1878 Verdaguer diu que entre els antecedents que el varen moure a escriure *L'Atlàntida* hi hagué «los espectacles de roures esberlats pel llamp, d'aiguats com lo de Vic, del que en vaig escriure sis poesies que he perdut...»¹⁷.

D'aquestes sis poesies perdudes se n'ha retrobat una, encara inèdita, que porta el títol *La nit del 6 de Octubre (Elegia)*. Totes sis degueren ser escrites la tardor de 1863.

7.— *Tercera col·lecció de poesies pastorils*

És una col·lecció de trenta-quatre poesies, igualment autògrafa de Verdaguer, que el poeta aplegà el 1865 a partir de la col·lecció anterior. N'hi afegí, doncs, catorze i revisà, en noves versions, les vint que tenia aplegades. Aquesta col·lecció, el poeta la va deixar a Marià Aguiló, el qual va fer-se'n la llista de títols, afegint-hi anotacions valoratives. La lectura que en va fer Aguiló no es pot situar més enllà de 1865 i es degué produir després dels Jocs Florals d'aquell any.

Francesc Matheu la publicà al volum xxix de les Obres Completes, amb el títol de *Jovenívols* i el subtítol de *Primeres poesies d'un fadri de montanya*¹⁸. L'edició, però, de Matheu, conté només trenta-tres poesies com a resultat de la manipulació següent: en suprimí tres de les trenta-quatre del manuscrit; *La rossinyol i la nina (N'Angela, Amor d'àngel)* perquè el primer full del quadern, on es trobava la composició, s'havia perdut; *Les tres tarongetes* i *L'anell perdut*, perquè havent-se publicat l'any 1866, Matheu no les considerà inèdites. En canvi hi afegí *Los bruixots del Gorg Negre* i *Diades de glòria*, dues composicions procedents d'un altre manuscrit. L'edició de Matheu, doncs, conté trenta-tres peces compostes totes no més tard de 1865, moltes de procedents de 1863 i algunes de començades el 1860.

8.— *Poesies jocosos*

Verdaguer, al Parlament inaugural de les Esbartades deia: «Veritat és que versos de fer riure han sortit també de nostres plomes; però podem dir amb orgull que són ben pocs...»¹⁹. L'asseveració del poeta sobre l'escassa producció jocosa de la colla de l'Esbart i, doncs, d'ell mateix, entra en contradicció amb la idea, difosa pels seus biògrafs, que Verdaguer es dedicà a versejar copiosament en composicions festives i humorístiques. S'acostuma a aduir el testimoni de Collell, el qual deixà narrat com l'amistat entre ells dos va

17. Epistolari de J.V. Vol. II, *op. cit.*, p. 114.

18. Cfr. la «nota prèvia» de Matheu a la p. 5 s. del volum xxix, que conté també *Amors d'en Jordi y na Guideta*. Sobre la significació del títol i del subtítol, posats per l'editor, cfr. el meu treball citat a la nota 6.

19. *Parlament...* reproduït a *La garba montanesa, op. cit.*, p. x.

néixer quan l'any 1863 –Verdaguer tenia divuit anys, Collell disset i, tot i que eren de cursos diferents assistien junts a les mateixes classes– el poeta li va deixar llegir un quadern de poesies. Quin n'era el contingut? Tres vegades ho contà Collell. La primera a *In illo tempore...* l'any 1907, quaranta-quatre anys després del fet: «Per aquells dies... per mans d'un company féu arribar a les meves una llibreta rublerta de lletra menuda, amb una miscel·lània de versos que foren per mi una sorpresa i una revelació. N'hi havia també de glosses per fer riure; però entremig de l'esbarzer, hi treien el cap algunes floretes»²⁰.

La segona vegada, a *Del meu fadrinatge*, de 1920, escrivia: «...en Cinto, per mans d'un altre estudiant del seu curs, me féu arribar tot un quadern de versos, la major part jocosos i fins alguns de xavacans...»²¹.

La tercera vegada que Collell es referí a la producció jocosa de Verdaguer fou al pròleg de *Carteig històric*, el 1929, a seixanta-sis anys de distància: «Ja es deia que el Cinto Verdaguer versejava de valent, i per mans d'un company me féu arribar un *cartipàs*, com deia ell, tot ple de ratlles curtes i ratlles llargues... Gairebé totes les composicions eren humorístiques...»²². La progressió en l'estil de Collell és clara. De *miscel·lània* on també *hi havia glosses per fer riure*, puja a *un quadern de versos la major part jocosos i fins alguns xavacans*, per acabar amb un *cartipàs*, on *gairebé totes les composicions eren humorístiques*.

Probablement la veritat correspon a la primera versió, confirmada, d'altra banda, per un testimoni prou valuós com el de Francesc de P. Masferrer, el qual l'any 1880, molt més a prop dels fets, escrivia que els estudiants varen començar d'admirar Verdaguer per «la seva assombrosa facilitat per versificar, ja assatjant la ploma en dècimes i quartetes festives, ja dictant cançons senzilles a l'estil del poble, ja esforçant-se per imitar els clàssics espanyols»²³.

Per damunt, doncs, del testimoni de Collell, que hem vist com relliscava cap a l'exageració, s'imposa l'asseveració inicial de Verdaguer d'haver compost, ell i els seus companys d'Esbart, «ben pocs versos de fer riure». Això i no altra cosa és el que confirmen els fets, per tal com la voluminosa producció d'aquests primers anys en realitat només conté sis poesies jocosas: *Als estudiants* «*Recepta* (Imprès anònim), *La ventura d'en Samarró* (Inserida a les col·leccions de pastorils), *Carta en vers escrita per en Santaló a Joseph Serra*, *Goigs d'en Santaló*, *Las excellèncias del tricorni*, i *Disbarats*.

9.– *Amors d'En Jordi i na Guideta*

Quan l'«Eco de la Montaña» va publicar *Dos màrtirs de ma pàtria*, la gasetilla que el presentava acabava dient: «Tenemos entendido que [el

20. *In illo tempore...*, introducció a *Dos màrtirs de ma pàtria*, op. cit., p. xii.

21. *Del meu fadrinatge*, op. cit., p. 82.

22. *Carteig històric. Correspondència epistolar de mossèn Jacinto Verdaguer a mossèn Jaume Collell. Qui la publica ab un pròlech y anotacions*. Vic, Gazeta de Vich, 1929, p. 6.

23. «La Veu del Montserrat», Vic, 30 d'octubre de 1880.

joven poeta, hijo de Folgueroles, D. Jacinto Verdaguer] ha escrito otro poema, que deseáramos también proporcionar a nuestros suscriptores»²⁴. Aquest poema, que no es publicà llavors ni al periòdic vigatà ni enlloc i que no fou conegut fins a 1924, no és altre que el poema bucòlic *Amors d'en Jordi i na Guideta*, escrit després de llegir *Mirèio*, de Mistral. El conjunt de notícies sobre aquest poema porta a la conclusió que Verdaguer el va escriure l'any 1864 o al seu entorn²⁵.

10.- *Colom*

El poema *Colom*, que respon a la nova orientació que Verdaguer prengué durant el curs 1865-66, restà abandonat i sense acabar cap a la darrerria de 1867. No se'n publicà una edició completa fins a 1978²⁶. Es tracta d'un poema d'impostació èpica sobre el navegant descobridor d'Amèrica que narra no pas el descobriment sinó les aventures de l'expedició. Colom, com un altre Ulisses o un altres Eneas, amb els seus companys heroics, s'enfronten a tota mena d'obstacles, naturals i sobrenaturals, que s'interposen a l'objectiu providencial del viatge, el qual no és sinó la descoberta del continent americà entesa en clau teològica: el nou món completa la creació divina del Gènesi i, així, s'incorpora a la història de la redempció. El geni del mal, per a dissuadir Colom, li conta l'enfonsament de l'Atlàntida en un oceà que ha esdevingut infranquejable. Però el poeta, alegant que no disposava de prou informació sobre Amèrica, abandonà el tema dels viatges de Colom i es centrà exclusivament en el de l'Atlàntida.

11.- *L'Atlàntida de Vic*

Amb aquest nom podem designar el poema que es conté en el valuós manuscrit conservat a Vic, mutilat del primer full, que l'any 1945 varen publicar en edició facsimilar Martí de Riquer i el Dr. Junyent²⁷. És amb tota seguretat el poema que va presentar sense èxit als Jocs Florals de 1868. El títol que duia era probablement *L'Atlàntida enfonsada* o *l'Espanya naixent de ses ruïnes*. Conté cinc cants i la matèria és la llegenda de l'enfonsament del continent atlàntic. No és aquí el lloc de tractar la complexa composició del poema més important de la joventut de Verdaguer. Assenyalo, però, que justament durant l'any 1867, el de la fundació de l'Esbart, l'ocupació literària principal de Verdaguer era aquesta *Atlàntida*, el poema que, tal com ell mateix confessà, va néixer del *Colom*, se'n va desprendre en la versió de 1868 i s'hi tornà a enquadrar esquemàticament en la versió final.

24. «Eco de la Montaña», Vic, 3 de setembre de 1865.

25. *Amors d'en Jordi i na Guideta. Poemet juvenívol de Jacinto Verdaguer ara per primera vegada estompat*. Barcelona, Il·lustració Catalana, 1924 (Pròleg de Valeri Serra i Boldú).

26. *Escrips de J.V. Volum II (Colom)*. Transcripció i estudi per Joan Torrent i Fàbregas. Barcelona, Editorial Barcino, 1978.

27. *L'Atlàntida de Jacinto Verdaguer*. Primera edició crítica según dos manuscritos autógrafos y las ediciones de 1877 i 1878. Preparada per Eduardo Junyent y Martín de Riquer. Barcelona, Ayuntamiento de Barcelona, MCMXLVI.

12.- *Narracions autobiogràfiques juvenils*

Es tracta d'una dotzena de proses, escrites entre 1865 i 1868, destinada a formar un llibre de *Records d'infantesa*. El poeta no les acabà, però les féu servir en la darrera part de la vida, per a escriure *Aires del Montseny*. Les publicà Casacuberta el 1958²⁸.

13.- *Altres poesies i proses*

Existeixen, disperses, altres composicions i proses escrites entre 1865 i 1870 que no varen ser publicades. Entre les poesies destaquen: *La morta viva*, *La corona d'estels*, *Invocació dels records d'infantesa*, *Les primeres llàgrimes*, *Cap al tard*, *Desconsol*, *El minyó poruc*, *A Barcelona* (llegida en una esbartada de 1868)²⁹, *Bach de Roda*, *Perot Roca Guinarda*. Cal encara afegir-hi les composicions que Verdaguer va presentar als Jocs Florals i no obtingueren premi. De l'any 1865 són *La caseta blanca (Lo niu dels meus amors)*, *La monja i lo soldat*, *Llucià i Marcià*; de 1866, *Los vigatans*. Entre les proses destaca un sermó de l'infern³⁰.

14.- Per últim, a la producció literària, s'hi ha d'afegir la tasca de recerca folclòrica que dugué a terme, d'una manera sistemàtica, a partir especialment de 1865, quan es posà sota el guiatge d'Aguiló i de Milà i Fontanals. Concixíem fins ara una vintena de cançons populars, recollides per Verdaguer a l'època de can Tona. Ara sabem que se'n conserven moltes més. El pare Josep Massot, de Montserrat, en una comunicació oral a la darrera sessió de la Societat Verdaguer, informava que el fons Patxot, de l'*Obra del Cançoner Popular*, ingressat a l'arxiu de Montserrat el 1991, conté nombrosos manuscrits verdaguerians de cançons populars recollides a la Plana de Vic en l'època d'estudiant amb anotacions d'Aguiló que, en alguns casos, precisen que el poeta recollí la cançó de boca de la seva mare³¹.

D'aquest vast conjunt d'obra publicada i no publicada que Verdaguer va escriure en el decenni inicial de la seva carrera d'escriptor sobresurten dos títols: *Dos màrtirs de ma pàtria* i *L'Atlàntida*. El primer, publicat el 1865, presideix la primera part del decenni. El segon, frustrat en els Jocs Florals de 1868, domina la segona part. No sols es tracta de les dues obres més extenses i més acabades de tot el període, sinó que en elles, el poeta hi posà la màxima ambició d'escriptor, una ambició que apuntava a grans poemes èpics i que el poeta expressava en aquests termes a Milà i Fontanals a darreries de 1867: «...des de ma edat de quinze anys somiava... lo dia que vegés sortida de ma ploma alguna cosa que s'ho valgués...; tant se val que li diga,

28. *Escrits inèdits de Jacint Verdaguer*. vol. I, op. cit.

29. «Lo Gay Saber», Barcelona, 15 de juliol de 1868. Ressenya de Josep Masferrer.

30. Vaig publicar el romanç *Llucià i Marcià* -refosa de *Dos màrtirs de ma pàtria*- i *La cinta de lletres d'or* -duplicat de *Lo tafeta*- a *Les opcions estètiques...* op. cit., a la nota 6. Del *Sermó de l'infern* se n'ocupà Manuel Rovira a *Actes del Colloqui internacional sobre la Renaixença*, en premsa.

31. Cfr. J.M. de Casacuberta. *Jacint Verdaguer collector de cançons populars*, a l'obra citada a la nota 13.

en alabances donades a quatre versos meus, escrits en fulles voleiantes, no he sapigut mai posar-hi fe»³².

Qüestions controvertides

En aquesta síntesi del primer Verdaguer, durant el decenni de 1860-70, he obviat la controvèrsia. Hi ha tanmateix alguns aspectes controvertits sobre la vida i l'obra del poeta, en aquest període, que tenen interès en si mateixos i que en els darrers anys han estat objecte de revisions i de noves investigacions. Els principals punts controvertits són els següents:

—Quina era la situació econòmico-social de la família Verdaguer-Santaló de Folgueroles? Enfront de la visió miserabilista, s'imposa la visió d'una família modesta, certament, però no pas situada a l'últim graó dels estrats socials de la ruralia, sinó en el graó mitjà on es trobaven menestrals o gent d'ofici i masovers de bones terres de conreu. El pare del poeta era propietari d'una casa, condició que a la ruralia només tenia una quarta part escassa de la població; conreuava unes dotze quarteres de terra, extensió molt superior a la de la majoria de bracers i jornalers; el seu ofici era mestre de cases, i no pas picapedrer; era prou instruït per a escriure cartes i portar una llibreta de les efemèrides familiars. La seva muller, Josepa Santaló, era una dona afecionada a la lectura i capaç d'ensenyar les primeres lletres als fills.

Pel que fa a Verdaguer, no hi ha dubte que era un estudiant pobre, sobretot si el comparéssim amb companys de l'Esbart com els Masferrer o els d'Espona, i que en la primera joventut, a l'estiu, treballava de pagès per a contribuir a l'economia familiar. Tampoc no hi ha dubte que a can Tona la vida de mestre-estudiant era dura. Tanmateix no era sinó la condició de tants i tants estudiants escampats per les pagesies de la Plana. Es tractava, doncs, d'una pobresa feta més d'austeritat que de privacions.

Des que començà els estudis comptà amb la protecció de la família Picó, propietaris de Torrents de Tavèrnoles, d'on procedien els Verdaguer, i de la Torre de Morgadès. Terres d'aquestes finques conreuava en arrendament el pare del poeta. La protecció dels Picó, que tenien residència estival a Vic, a la plaça del Carbó, on també residia el seu administrador Salarich, durà no sols fins que Verdaguer cantà missa, sinó que de fet es prolongà fins que entrà al servei del marquès de Comillas, i fou decisiva quan es va posar malalt a Vinyoles d'Orís i hagué de fer estades a Barcelona per a sotmetre's a tractaments mèdics.

En resum, doncs, ni la situació familiar ni la condició d'estudiant-mestre de Verdaguer no corresponen a algunes descripcions pauperitzants que s'han divulgat a les biografies.

32. *Epistolari*. Vol. I, *op. cit.*, p. 59.

—Verdaguer tenia o no tenia vocació de capellà? Tot i que la pregunta sigui mal posada, la resposta no pot ser sinó rotundament afirmativa. De fet, l'interessant de la qüestió és veure la gènesi de la pregunta. Quan, com i qui va començar a qüestionar-se la vocació de capellà de Verdaguer? L'*Epístola biogràfica* de Collell, de 1888, és expressió de la idea que se'n feien els qui el coneixien íntimament des de l'adolescència i n'havien seguit la vida. Collell, tot dient que ha d'aturar la ploma per tal de no escriure un panegíric, no deixa de subratllar en Verdaguer «la fidelitat a la vocació, la constància en la virtut, i la correspondència a la gràcia», com podria haver escrit en la biografia d'un Sant. Verdaguer —hi afegeix— és «l'encarnació vivent de la renaixença literària de Catalunya», i a més a més en ell «l'home i el sacerdot valen tant o més que el poeta»³³.

A partir de 1895, però, quan la crisi de Verdaguer, que hagué de suportar l'acusació formal de boig i la tàcita de concubí, va derivar en conflicte canònic amb el bisbe Morgades, quan es resolgué en una reconciliació ambigua i quan el poeta hagué mort, llavors començà una llarga posteritat en què l'ombra dels dubtes planà insidiosament sobre la capacitat mental alhora que sobre la integritat moral de mossèn Cintó. La por dels uns i el desig dels altres que apareguessin documents reveladors en un sentit o en l'altre va allargar el temps de la sospita. Del clima dominant en el període dels anys vint i trenta són expressió dues figures intel·lectuals de primer ordre. Carles Riba, que es permetia lamentar que Verdaguer no posseís «una certa dosi de teologia, no ja de Tubinga, sinó de Vic», insinuava el que es deia en els ambients eclesiàstics de l'època sobre suposades caigudes morals del sacerdot-poeta³⁴. Un eclesiàstic eminent, el pare Miquel d'Esplugues, prenent explicar l'origen de la crisi verdagueriana diria que Verdaguer «va arribar d'esma» al sacerdoci, és a dir maquinalment i sense vocació³⁵.

Amb aquests antecedents, en el període següent, durant els anys quarantes i cinquantes, esclatà la qüestió de la vocació sacerdotal de Verdaguer, que es convertí en un tema estrella per a una multitud de verdagueristes espontanis. Josep Miracle, en una famosa biografia, sostingué explícitament i profusament que Verdaguer no tenia condicions per a ser capellà. Com que tanmateix arribà al sacerdoci, visqué en una contradicció constant fins que esclatà la crisi³⁶.

33. Jaume Collell, *Epístola biogràfica*. Edició a cura de Ricard Torrents. *Anuari Verdaguer 1986*. Vic, EUMO Editorial/Ajuntament de Barcelona, 1987, ps. 231-242.

34. Joan TRIADÓ, *La recepció de Verdaguer per Carles Riba*, a *Anuari Verdaguer 1986*, *op. cit.*, ps. 139-145.

35. P. Miquel d'ESPLUGUES, *La tragèdia de mossèn Verdaguer*, dins *Obres Completes de Jacinto Verdaguer*. Edició definitiva. Vol. x. Barcelona, Llibreria Catalònia, 1930 [Estudi publicat a continuació del volum, però amb numeració pròpia, 119 pàgines].

36. Al documentat estudi introductori d'*Escrips Inèdits*, vol. 1, *op. cit.*, J.M. de Casacuberta replicà, sense dir-ho, les tesis de Josep Miracle, *Verdaguer amb la lira i el calze*, Barcelona, Aymà, S.L., Editors, 1952. Sobre la «guerra dels biògrafs de Verdaguer» és il·lustratiu el pròleg a la 2a edició de la biografia *Verdaguer*, de Sebastià Juan Arbó, Barcelona, Editorial Aedos, 1970, ps. 15-28.

La qüestió, en realitat, havia prosperat a partir d'un malentès. Avui, després de les investigacions d'un Casacuberta, d'un Bonet i Baltà i d'un Torrent i Fàbregas, després de les aportacions amb què jo mateix i alguns distingits col·legues verdagueristes³⁷ hem il·luminat més la qüestió, preguntar-se si Verdaguer tenia vocació de capellà és un pur anacronisme, una pregunta mal plantejada que, si s'accepta, llavors cal respondre-la afirmativament sense vacillar, o que també es pot respondre amb una altra pregunta, a saber, tenia Verdaguer vocació d'escriptor? Això no exclou tanmateix que calgui encara investigar més, a la llum de tota la documentació disponible, el període de crisi del poeta³⁸. Però el punt de partida de l'investigador d'avui ja no és la sospita, sinó la constatació, suficientment provada, que Verdaguer ni va perdre cap capacitat mental ni va incórrer en cap deshonestat.

—El Seminari de Vic, on varen estudiar els de l'Esbart, era un centre de formació destacat o de baix nivell? A diferència de la pregunta anterior, l'anacronisme aquí està en algunes respostes que descontextualitzen el Seminari de Vic del seu temps i del seu entorn. Si el situem, però, en les coordenades de mitjan segle XIX, el Seminari de Vic es distingeix com un centre de formació literària i eclesiàstica a l'altura dels millors de l'Europa llatina i catòlica. No em puc detenir a repetir arguments que he exposat en alguns estudis³⁹. En canvi, em preguntaré quina solidesa tenia la formació que adquirí Verdaguer durant els anys d'estudi a Vic. La meua resposta conclusiva, a partir d'arguments que ara no puc detallar, és que a) Verdaguer adquirí una formació literària i lingüística d'una gran extensió i d'una considerable profunditat; b) l'adquirí no pas exclusivament a les aules del Seminari, però tampoc al marge de les aules, sinó en el conjunt ambiental de Vic, on el Seminari, el Círcol Literari, les biblioteques, les cases d'edició de llibres i periòdics i les tertúlies formaven un clima homogeni; c) es formà, a més a més, seguint els impulsos personals, per la via que, per entendre'ns, podem anomenar autodidàctica o instintiva, la qual no l'aïllà sinó que el portà a seguir el mestratge d'un Aguiló i d'un Milà i Fontanals; d) per últim, en la formació de Verdaguer el component acadèmic no és gens secundari. És cert que es desentengué d'algunes disciplines eclesiàstiques i que fins als darrers cursos no s'interessà gaire per la Teologia dogmàtica. Per contra s'interessà sempre per la cultura religiosa popular i, si no adquirí la capacitat dialèctica de les *disputationes* escolars, adquirí en canvi el tramut conceptual religiós, consistent i sistemàtic, que es troba a la base

37. Joaquim MOLAS I BATLLORI, a *Jacint Verdaguer*, monografia que constitueix el cap. VI del vol. 7 de la *Història de la Literatura Catalana* de Riquer/Comas/Molas. Barcelona, Editorial Ariel, 1986, ps. 223-289, ha destacat en la vida i l'obra de Verdaguer la «unitat de sentit» derivada de la seva fe, «una fe robusta, sense esquerdes» (p. 228). Cfr. la meua ressenya de l'obra de Molas a *Anuari Verdaguer 1987*, *op. cit.*, ps. 228-237.

38. Els verdagueristes esperem amb el màxim interès l'edició i l'estudi de les «llibretes d'exorcismes» que prepara l'amic Josep Junyent i Rafart.

39. *Influències de la poètica neoclàssica en la formació de Verdaguer*, dins *Actes del Col·loqui internacional sobre la Renaixença*, en premsa, i *Les opcions estètiques...* *op. cit.*

de tota la seva obra i un important bagatge de coneixements històrics, lingüístics, geogràfics, botànics... La solidesa de la seva formació no s'ha de mesurar tant per les qualificacions del seu expedient acadèmic com per la seva obra de creació, construïda sobre estructures d'una gran coherència.

—La darrera qüestió controvertida que escau de tractar aquí, és el paper de Verdaguer a l'Esbart. La controvèrsia, que sovint es centra en si fou el fundador o si, per contra, el fundador fou Collell, és una controvèrsia menor. Me'n serviré, però, per a introduir la part final d'aquesta conferència.

II

L'ESBART DE VERDAGUER

En dir l'Esbart de Verdaguer vull dir simplement l'Esbart de què Verdaguer formava part durant el període d'estudis a Vic i de l'etapa inicial de la seva carrera d'escriptor que he descrit anteriorment. Sobre aquest Esbart de Verdaguer, doncs, coneixem la relació que en varen deixar els seus protagonistes. En un primer lloc destacat, Collell, al llibre de memòries, *Del meu fadrinatge*, on reproduí la primera relació que n'havia escrit cinquanta anys enrera al pròleg de la *Garba montanyesa. Recull de poesies del Esbart de Vic*. En un segon lloc no tan destacat hi ha el testimoni d'altres components de l'Esbart⁴⁰. Per últim, la correspondència entre els esbartaires⁴¹ i els parlaments de 1867 i 1868, de Verdaguer i Collell respectivament⁴² constitueixen una font valuosíssima sobre l'Esbart.

D'aquesta documentació es desprenen unes conclusions que no presenten pas antagonismes entre Verdaguer i Collell. El protagonisme que s'atribueix Collell, en afirmar que fou seva la iniciativa d'anar a la font del Desmai, de passar per can Tona, d'avisar en Cinto, d'enviar-li un missatge en llenguatge antic, de penjar-hi un segell amb una arpa, un desmai i un *exerg* que deia *Esbart de Vic*, i, en fi, de donar des d'aleshores el nom de la Font del Desmai a la Font de la Torre de Morgadès, aquest protagonisme, dic, no enganya a ningú. Correspon a l'essencial dels fets, encara que en desfiguri els detalls. En realitat sabem que molts anys abans de 1867 la font de la Torre de Morgadès ja era per a Verdaguer la font del Desmai i que com a tal ja l'havia fet conèixer als seus amics. Sabem que com a mínim ja el 1864 es reunien en sessions de lectures literàries a la font i, per últim, ens adonem prou que el parlament inaugural de Verdaguer, que Collell celebrà justa-

40. Josep SALARICH I GIMÉNEZ, *L'Esbart de Vic*, «Butlletí del Centre Excursionista de Vic», n. 32, 1917.

41. *Epistolari I*, op. cit., cartes de Francesc Masferrer, Verdaguer, Collell, ...de 1865 en endavant.

42. El parlament de Collell es publicà a «Lo gay Saber», Barcelona, 1 d'octubre de 1868.

ment com «una de les planes més belles, més inspirades que s'han escrit en moderna prosa catalana», Verdaguer no el podia escriure ni en una nit ni en un dia sencer, sinó que és una peça sumament treballada, esmenada i perfeccionada. És, d'altra banda, el document literari gràcies al qual, en paraules del mateix Collell, l'Esbart no podia tenir «més bona naixença ni millor bateig».

L'Esbart de Vic, doncs, no és una qüestió de protagonismes oposats ni de prioritats protocolàries. No té cap importància, per exemple, que Collell encapçalés sempre la llista dels esbartaires amb Verdaguer ni que ell adés es posés a segon lloc adés al darrer⁴³. L'Esbart fou i encara és una magnitud d'ordre literari. Sense dimensió literària, l'Esbart no hauria significat res més que una tertúlia d'estudiants lletraferits. Si les individualitats que s'hi aplegaven no haguessin sobresortit amb una obra literària excepcional, el nom de l'Esbart de Vic no hauria transcendit l'anecdolari local. Sense *L'Atlàntida* de Verdaguer, sense *Julita* de Martí Genís, sense la prosa literària i política de Collell, probablement no ens trobaríem avui aquí commemorant una remota fontada d'estudiants, que, mancats de bohèmia literària urbana, la suplien amb bucolisme romàntic a la manera dels felibres provençals.

Les esbartades a la Font del Desmai porten inevitablement a evocar les fontades dels poetes occitans a *Fontsegunho*. La Renaixença Occitana i les figures d'escriptors com Jasmin i com Mistral trobaven a Catalunya una recepció entusiàstica que no en percebia les contradiccions sinó només les afinitats. Verdaguer havia imitat *Mirèio a Amors d'en Jordi i na Guideta*, endut per l'admiració envers un poeta que representava el redreçament d'una llengua germana i alhora l'emergència d'una pàtria que havia compartit amb la catalana els esplendors nacionals. Un any després de la fundació de l'Esbart, el 1868, els felibres varen celebrar a Barcelona unencontre simbòlic amb els «felibres catalans» en què Mistral va tenir ocasió de consagrar en Verdaguer el futur poeta nacional de Catalunya. A la Font del Desmai, doncs, el Felibritge idealitzat hi tingué una presència remota però permanent per als rituals de companyonia dels esbartaires⁴⁴.

La dimensió literària, per tant, presidí la gestació de l'Esbart. De fet, quan encara no havia pres aquest nom, el «cercle de condeixebles» o el «cercle d'aficionats al llenguatge i a les glòries de la pàtria», de què el 1865 parlava Verdaguer, existia en plenitud. El Seminari i el Círcol Literari varen propiciar el trobament d'estudiants afins, que Verdaguer, amb la seva producció literària, va aglutinar.

43. Val a dir que Verdaguer, tot i que fou el primer a sobresortir com a poeta en el decenni de 1860, després de no aconseguir que *L'Atlàntida* s'imposés als Jocs Florals de 1868, es va mantenir durant el decenni següent força apartat de les publicacions. Collell, en canvi, el 1871 ja fou proclamat mestre en gai saber i el 1874 Martí i Genís aconseguia l'èxit amb *Julita*.

44. Cfr. Robert LAFONT, *La «copa santa», encontre de dues Renaixences* dins Revista «Nous horitzons», 1868.

Em detindré uns moments, només els indispensables, per a subratllar la importància de *Dos màrtirs de ma pàtria*. Aquest poema que va causar impacte als companys de Verdaguer, responia al clima intel·lectual de Vic a l'entorn de 1860. Verdaguer hi féu confluïr l'*ausonisme*⁴⁵, que veia en l'antiguitat d'Ausona la dimensió universal de la romanitat i del cristianisme; el *renaixencisme* patriòtico-romàntic, alimentat pels Jocs Florals, que buscava en el passat la fonamentació d'una pàtria renascuda; el *classicisme* literari, que per via de la imitació, s'emmirallava en els grans poemes èpics de les literatures d'Europa, i, en fi, el *continuïsm*e de la poesia en català, que encara trobava en el Barroc l'últim moment d'esplendor i l'última anella per a la viabilitat.

La lectura de *Dos màrtirs de ma pàtria* podria haver estat a l'origen de la formació del grup d'estudiants que cap a l'any 1863 va començar d'admirar Verdaguer i fer-ne el centre d'un programa comú⁴⁶. No es pot oblidar que Verdaguer destinava el poema als Jocs Florals de 1865, segurament estimulat per l'èxit que obtingué la lectura del poema l'estiu de 1864 davant dels companys. Com tampoc no es pot preterir que aquests en foren els promotors de l'edició a les pàgines de l'«Eco de la Montaña».

No és, doncs, estrany que Collell, al pròleg de *La garba montanyesa* digués de Verdaguer que, «sense voler passar-hi, era el fundador i mestre de *L'Esbart*, i l'ànima d'aquelles matinals acadèmies...»⁴⁷. Ni que Collell mateix proclamés el mestratge de Verdaguer en una carta de 1870⁴⁸ o que Josep Masferrer el 1868 es referís al «discurs que nostre mestre en Verdaguer llegí, senyalant-nos on se troben les fonts d'inspiració de què ell té tanta experiència»⁴⁹. Tot això no ofereix cap dubte. Quan els Jocs Florals de 1865 varen distingir Verdaguer, els seus amics ja el tenien reconegut per les lectures de la seva obra. Quan Aguiló i Milà i Fontanals el varen descobrir, els qui encara no s'anomenaven *esbartaires* ja n'havien copsat l'excel·lent capacitat literària.

Però l'Esbart tampoc no seria l'Esbart sense Collell. A ell més que a cap altre estudiant del grup fou donada la percepció del valor de Verdaguer. Al seu talent de promotor es deu que la tertúlia camperola a l'entorn de l'estudiant de can Tona es convertís en una primera plataforma de presència col·lectiva dels vigatans en els ambients literaris de Catalunya.

Josep Junyent, en una monografia dedicada a les *Campanyes patriòtico-religioses* que Collell va dur a terme entre 1878 i 1888, ha documentat la

45. L'ideòleg i inspirador de l'*ausonisme* fou el cosí del poeta, Joaquim Salarich i Verdaguer, autor de l'obra *Vich, su historia, sus monumentos, sus hijos y sus glorias*, de 1854.

46. Quan Verdaguer s'autocriticava a l'*Explicació* final de *Dos màrtirs de ma pàtria*, no deixava de remarcar que el *gust foraster* del poema era un gust «que a mos condeixebles en general plavia».

47. *Op. cit.*, nota 1.

48. «Si alguna cosa em reca... és que més picaments de mans sentin les orelles del deixeble que les del mestre, que tal te dec anomenar encara que no vulguis». *Epistolari* I, p. 86.

49. *Op. cit.*, nota 29.

capacitat de Collell per a traduir en acció sobre el poble de Catalunya les idees i les aspiracions que, després de la Revolució de 1868, varen sorgir en els medis intel·lectuals i eclesíastics⁵⁰. No entraré pas a discutir-li ara algunes de les seves apreciacions polèmiques sobre la relació Verdaguer-Collell. Voldria assenyalar només que l'*Esbart de Vic* com a magnitud pública és la primera operació projectiva de Collell. A ell probablement es deu la publicació del Parlament de Verdaguer de 1867 i del seu propi, de 1868. D'ell és la consciència de grup i la imatge d'identificació exterior del grup. Amb l'Esbart Collell féu el primer aprenentatge de l'ofici que el distingiria com a promotor de campanyes⁵¹.

Collell, tot i que coneixia prou bé les assimetries entre un Verdaguer i la resta de poetes de l'Esbart, quan emprengué les dues primeres grans aventures, «La Veu del Montserrat» i les festes del Mil·lenari de Montserrat, es va servir de l'Esbart com a trampolí. El 1879 publicà l'antologia *La garba montanyesa*, amb el nom de marca *Recull de poesies de l'Esbart de Vic*, sabent molt bé que Verdaguer la centrava i la justificava perquè ja havia publicat *L'Atlàntida*. Aquella antologia era al mateix temps la liquidació de l'Esbart original, però així l'Esbart esdevenia un episodi simbòlic, carregat amb tot el pes dels símbols que Collell sabia posar als seus propòsits. L'Esbart, doncs, que es justificava, als ulls de Collell, per un escriptor com Verdaguer, prenia també una nova justificació, típicament collelliana, adquirint el caràcter de base per al llançament d'una campanya patriòtico-religiosa. El mèrit de Collell és haver reconegut el geni de Verdaguer i haver-se'n servit. El mèrit de Verdaguer és el geni i haver-lo posat al servei dels projectes de Collell.

No s'ha conservat cap fotografia de grup dels deu estudiants vigatans que avui, dia per dia, fa cent vint-i-cinc anys que varen constituir-se en un Esbart de poetes. Si en guardéssim una, probablement sentiríem el que sentim davant de la fotografia d'una persona estimada en una edat que no hem aconseguit. ¿Heu contemplat mai la fotografia del vostre pare o de la vostra mare quan eren infants? o quan es varen casar? El passat d'ells se'ns presenta simultàniament amb el nostre passat, el nostre present i el nostre futur. En acabar el retrat de «grup amb figura» que he intentat de traçar, desitjaria haver creat la impressió que hauria despertat aquella fotografia de l'Esbart que no s'ha conservat i que tanmateix, en diades com la d'avui, el nostre imaginari no deixa d'evocar.

50. Josep JUNYENT I RAFART, *Jaume Collell i Bancells: les campanyes patriòtico-religioses (1878-1888)*. Vic, Patronat d'Estudis Ausonencs, 1990.

51. «Agitador príncep en lo moviment regional» el designava Torras i Bages el 1892 a la dedicatòria de l'exemplar de *La tradició Catalana* que li regalà. Cfr. *Del meu fadrinatge*, op. cit., p. 176.